

CAGGAL PAALEL NJUUMRIE SAWRU GANNDAL
HUJJKINAADÉ YÓNTII

E ndee-dóó winndande, njidmi ko ruttade e ko faati e lelnde binndól demngal pulaar. Wadi noon ko won nan-nanti njettii mi ; ko burmi teskitaade e majji ko ñinjoje jówitiide e no lelnirmi binndól e *Sawru Ganndal*. Duum noon alaa-e-sago mi jaaboo, mi rokka dalillaaji gaddandi mi winndirde no mbinndirmi nii, gila e *Paalel Njuumri*. Ko adii kóó fóf, mi siftina ko kaalnóomi e puddórgel- golle *Paalel Njuumri*:

« *Njokkirten puddórgel-golle men ko lelnde binndól. Edén nganndi won sardi darna ko faati e no pulaar fóti winndireede ; eden nganndi kadi won widtoobe men jaarube ganndal demde sakkitbe peeje ko faati duum. Enen noon to banngé men, mbindirden tan ko no hakkille men sikkiri ko noon fóti winndireede. Duum alaa ko bonnata hay dara. Edén cikki hannde yimbe póti ko acceede ndurna miijóoji mumen e no binndól demngal mumen fóti leloraade ; aduna e juutde koyngal, maa won do yimbe kawri, tawa kadi hay gooto dawaaka to banngé peeje : so mesalal saamii, mawdo ene hocca, cukalel ene hocca. E ngoon yeeso kadi, deftere men ndee ko jarriborde sabu won do kónggudi góóti mbinndiraa e mayre e fannuujj didi céérđi, duum fóf noon haa yimbe mbaawa yeewande koye mumen hol heen binndól burngól yubbude. Ko buri rabbidde e haala tan, anniya men doo ne ko yomnaade mbele maa en njiitu laawól burngól feewde.»*

Siftinde dii-dóó kónggudi ene haani sabu, e *Sawru Ganndal*, ko e jarribaade ngonden haa jóóni. E *Sawru Ganndal*, en naannii kesum : wóni pesoođe nane dów o e e. Wiyaama ko duum buri laawde won heen, haa tééngti e haralleebe wonbe e salndu toppitiindu demde genndiije e laamu Senegaal. E taawilaaji, wiyaama won e mabbe yaabe haa mbii deftere ndee fotaani jarngede e dufe de laamu halfi. Won sehilaabe njééwtidmi Pari, e danngal mbadnóomi toon e léwru settaamburu, been ne ko haala pesoođe dee kaali.

So tawii hebii doon, fóti hanjkadi mi jaaboo, mi hujjokinoo. E oon sahaa, kala jom hakkille maa waaw annude so tawii ko e juumre ngónmi walla ko miin wóni gadiido finde e daanódinoobe !

Gila jóóni, mbiyen kam no *Sawru Ganndal* winndiraa nii, ko goonga, won do luulndii sardi laamu nguu y'ettunoo e 14 oktoobar, 1980 ; ndeen ko Serngoor laaminoo leydi ndii. Oon sardi wóni, e farayse, *Décret 80-1049 relatif à l'orthographe et à la séparation des mots en pulaar*, wóni e pulaar : « kuulal 80-1049 paatungal e binndól e céérndugól kónggudi e pulaar ».

Ciftinen doo wonde kuule Serngoor y'ettunoo paatude e binndugól demde ngenndiije ngaddiino luure keewde e oon sahaa ; burnoo heen teskeede ko cówgól alkuule. Duum renndinii mo e Usmaan Semmbéén nde winndiri *Ceddo* deewuujj didi do kuulal binndól wolof ngal Serngoor lelnunoo yamiri d gooto. Duum renndinii mo e Seek Anta Jóóp innirnoodo jaaynde mum politik *Siggi*, haa oon wadtini ko woppude *Siggi*, subii *Taxawsabu* salaade winndude *Siggi* no kuulal ngal yamirirnoo nii.

So en njuurniima kuulal paatungal e pulaar ngal, maa en taw won no ngal wiirunoo yoo winndire kono hannde wonaa miin tan salii heen rewde :

Hannde ene sadi binndoowo *nguu puccu* no kuulal ngal lelniri nii, heewi winndeede ko *nguu puccu*.

Haa juóni ko noon *neddo o, gawri ndi, suudu ndu...* kééwi winndireede hannde ko *neddo oo, gawri ndii, suudu nduu...* E ndabba, do Serngoor rabbidinnoo fóf, hannde en njuutnat, sabu kala ganndudo demngal ngal tigi-rigi, feccaani sikke koko juuti. So juutnaaka, ene waawi addude cadeele heen sahaaji : *suudu ndu njiimi ndu* so winndiraama *suudu ndu njiimi nduu* burata feewde sabu *ndu* gadano oo e *ndu* badtindiido oo ngonaa góóti. So juutnaaka, *ndu* relatif e *ndu* article, so en kaalii farayse, ceerataa. E kuulal Serngoor, *ndu* relatif ko jejjitaado ! Ndee-dóó ñawannde, demdiyanakoobe pulaar cafrii dum sabu Yéro Sylla hóllirii e deftere mum wiyeteende *Grammaire moderne du pulaar*, Dakar, Les Nouvelles Editions Africaines, 1982, hello 207, caatagól be caatii kuulal Serngoor e oon fannu.

Ko noon ne kadi ngal yejjitiri *ó, óó e é, éé*. Doo ene jari rippude seeda : mbele so tawii kuulal yejjitii, wona e amdaare wona e juumre, ko fotnoo moy'y'inde binndól demngal, enen winndoobe demngal ngal eden póti yowaade e duum walla potden wadde ko no Semmbéén Usmaan e Seek Anta mbađi nii ? Miin, odon nganndi jaabawólam : cubiimi ko waasde rewde kuulal ngal, mi timmitina ngal.

So tawii *ó, óó e é, éé* njejjitaama e pulaar, demdiyanakoobe winndoobe e wolof kañum en njejjitaani deen alkuule : saggitorde Arame Fal e saggitorde Souleymane Faye (didi dee fóf ko e wolof) ene ciftóri de. Ko goonga noon so be mbađaano noon, wolof heewat jibuyaaji : *weer* (léwru) seerataano e *wéér* (baarde, liirde). Ko goonga kadi pulaar buri famdude cadeele e oon fannu. Kono kadi tawdi pulaar ene badii no feewi wolof, ko enen póti abbaade e mabbe, mbaasen joñde no won e demdiyanakoobe men njoñiri nii. So goonga, kala yeewtindiido maa taw *wóóróó* e *wooroo* ene céeri no fééwi : *wóóróó so ene wooroo buri sabu hay gooto yidaa haawteede*. Doo pesoođe nane e dów oo céérndii en e guumu-gaamalde nde njogornoden dañde sinno en mbinndiriino nii, e doftade kuulal downgal binndól pulaar, *wooroo so ene*

wooro buri.. Hay sinno jaŋgoowo jaaynde walla deftere maa waɗtin faamde, caggal nde yuurnii yuurnitii, wallude d̄um faamde, tawaa fawii ko e mbinndiin, buri fóóftinde.

Guumu-gaamalde burnde ndee-d̄óo mawnude kadi nani :

1. Nguru nguu fof
2. Nguru nguu fof fof
3. Nguru nguu fof fof

Doo d̄o pesood̄e nane ngalaa, maa won sikkube 2 e 3 ko góótum. So pesood̄e ngaddaama, maa tawe wonaa 2 e 3 tan céeri, hay 1 won ko sóómi :

1. Nguru nguu fóf (nguru nguu no diidórinoo)
2. Nguru nguu fof (nguru nguu koko bórtii) ; wolof e pulaar ndenndi kóŋngól ngól.
3. Nguru nguu fóf fof (nguru nguu no diidórinoo koko bórtii)
4. Nguru nguu fóf fóf (nguru nguu no diidórinoo ; e fannu teet̄ngól)

Doo soklaani ko mbede juutnoo : jid̄do binndól jubbungól, ngól addataa luural e nder faamaamuya, ene fóti huutoraade pesood̄e no mbaɗirmi e nder *Sawru Gannda* nni.

Ko noon ne kadi *meere* séértiri e *méeri*; *téeru* séértiri e *teerto*.

Mo anndaa demngal pulaar, so wallitiraama pesood̄e nane, maa faam ko yaawi oo *ee* ko bellitiido, oya ko teppiido, walla oo ko ŋaabiido oya ko denndudo !

En mbii d̄ow wonde haralleebe lelnube sardiiji binndól wolof kañum en taariima dee-d̄óo cadeele :

E saggitorde Arame Fal e wallidiibe mum, *jóg*, wóni ummaade e wolof, winndiraa ko fesoode nanre (hello 102) ; *réy*, wóni ko mawni, winndiraa ko fesoode nanre (hello 180).

Kono kambe ne won cadeele be ngaddi : e mbinndiin *ó*juutdo e *é*juutdo, d̄o pesood̄e nane potnoo wonde didi (*óó*, *éé*), be kaadi ko e wootere. Daliilu mabbe ko oo-d̄óo : be mbii ko tawdi *o* teppiido (*ó*) walla *e* teppiido (*é*) so ngardiima *o* walla *e* bellitiido, nawórtu dumen e nder teppaare, ndeke noon soklaani addude fesoode dimmere, wootere tan ene yona, tawdi *o* walla *e* dewoowo heen oo waawaa wellitaade (Arame Fal, Rosine Santos et Léonce Doneux, *Dictionnaire wolof- français*, Paris, Karthala, 1990, k. 11-13 ; Souleymane Faye, *Micro Dico français-wolof*, Dakar, 1996, h. 8). Won wiibe wadi Arame Fal e demdiyaŋkoobe wolof naatde e ndee-d̄óo feere ko yidde ustude pesood̄e, sabu pesood̄e so kééwii, coofnat binndól. Duum Souleymane Faye góŋŋinii d̄um sabu ko faati e *éé*, o wii ko wadetaake pesood̄e didi, yoo haade e wootere : « *avec l'accent porté sur la première lettre seulement [ée] pour des raisons d'économie graphique* », h. 8. E ndabba, ko ittinde binndól wadi fesoode didabere ndee sammineede.

So tawii duum ene wóodi, mbiyen ndeke noon ko hiilnaade mbaadi binndól walla yidde ittinde d̄um addani be samminde fesoode dimmere dee. Duum jibini ko d̄o *o* juutdo teppiido (*óó*) walla *e* juutdo teppiido (*éé*) potnoo wonde fóf, lomtii doon ko *óo* e *ée*. Ko d̄oo noon safaara wonti ñaw ! Sabu so tawii *orthographe*, wóni e pulaar cellugól mbinndiin, fóti ko wallude jaŋgoowo wonaa majjinde d̄um, mbiyen d̄oo jaŋgoowo wallaaka, beydana ngaanumma. Sabu yiitere nattii yonde e anndude hol no ngól-d̄óo kóŋngól ngól njiimmi fóti jaŋngireede, maa mi wadda heen anndude doosgal kaalangal d̄ow ngal ; mo anndaa demngal ngal kadi buri aande. Burnoo deeyde e hakkille ko, so taawii ko teppaare foolata udditaare, **d̄um holliree haa laaba e mbinndiin** ; wóni so *oo*, wadane pesood̄e nane didi timmude, so *ee* ne ko noon, **tawa yiitere tan ene waawa ñaawde njaŋngiin kóŋngól** ; kono ellée demdiyaŋkoobe bee ko faayndirbe sardiiji wowlaango alkuule e sardiiji mbinndiin. Hay sinno d̄ii-d̄óo sardiiji ene njókkóndiri, d̄i njiidaa sariyaaji, te woto yejjite **ko mbinndiin héewi feññinde wowlaango, ndeke noon fotaani nuskeede**.

Ko d̄ii-d̄óo dalillaaji fóf ngaddani mi nan̄taade haa tiidi e pesood̄e didi nane no fééñiri e *Sawru Gannda* nni, sabu wowlaango ñaawi ko pesood̄e didi, **te duum luural alaa e duum** ; ko duum ndéwmi haa timmi ; mi wadaani no wiyaabe yoo piy bóggi teemedere, ngari haa e capande jóy, kaadi doon sabu yurmaade larbeteedo oo e hulde huftude nguru kééci mum ! Kono sariya ari d̄ow njurum e ko heddi fóf !

So duum yawtii, **wiide huunde so nii fóti wonde e sardiiji wowlaango tan yónii, soklaani feññinde e binndól haa timma**, duum, e sikkam, ko juumre te kadi adiibe winndude e aduna, hono Misiranaabe haŋki (binndól feññi toon ko e duubi **3400** hade Annébi lisaa), ngondaani e ngoon miijo. Kóŋngól mabbe góótól ngól be njooportonoo woŋki, ene hollira duum :

♀ *ankh*. ♀ *ankh* tan, alkuulal gannominoowal kin-hinól fadó, denndingal alkuule tati, ene yonannoo e sellinde binndól ngól kono hadaani haralleebe binndól Misira haŋki jokkude heen e wóni *n* e *kh* mbele maa njaŋngiin oo beydo weebde.

 Kmt, wóni innde nde be innitortonoo, ene sellannoo tan e *Kmt*, kono be béydu heen gorko, debbo e diidi tati kólliróoji kééwééndi ; gorko oo, debbo oo e diidi tati d̄ii fóf alaa heen ko jaŋgetee, alaa, ko haa ko joopaa koo beydoo laabde tan, waawa seerde e ko wayi no *Kmt*, wóni innde leydi mabbe. D̄um-d̄óo hóllirta tan ko **gedal yiitere fotaani yejjiteede e mbinndiin**. Daliilu wonde so pesood̄e kééwii, binndól soofat, wonaa daliilu tiid̄do : demde leydeele Eskandinaawii, wóni leydeele baade no Suwed,

Norwees, Feelanndo buri dóó fóf heewde pesoode e tobbe kono hadaani dumen muulireede defte, te boom **njodndam so fódóndiriri e cellal, ko cellal foti daftude, wonaa kañum haani sooyde !**

Maa won sikkube ko enen tan kabete hare pesoode e pulaar, alaa, wonaa enen tan sabu demdiyanke gooto Muritaninaajo, jóódiido hannde Amerik, kañum ne ene wayi no ko e ndeen hare wóni. Oon demdiyanke wiyetee ko Mammadu Ñañ (Mamadou Niang), o jeyaa ko 'Boggee, koo Haal-pulaar, te o winndii saggitorde wañde faayiida. Ndeen saggitorde wóni *Pulaar-English/English-pulaar Standard Dictionary*, New York, Ippocrene Books, Inc., 1997 ; kelle 278. E fudfoode saggitorde ndee, Mammadu Ñañ haal no góllórii, rókki dalillaaji dówdi golle mum (kelle IX-XXIV) haa timmi. Ko e nder duum o hólliri wonde pesoode ene póti huutoreede : *ée* nder *céli* ; *éé* e nder *cééli* ; *ó* e nder *bólél* ; *óó* e nder *bóólél* (hello XI ; o rókkii kadi kónngudi góddi : kelle 27 e 81). So tawii njiiduden miijo ko e oo Futañke, muynudo pulaar, ruttii wóni demdiyanke, bójji men dii ene fóti mbadtee hakkille.

So duum yawtii, alaa do fawii *ñ* wooda e alkuule pulaar *Konkord* (waccoore Sammbayal Gay) winndiree *Konkord*, *jannañke* winndiree *jannanke* no e Lasli/Njëlbeén, tonngoode (wonaa tonngoode !) 64, settaamburu 2006, hello 2. *Senngoe senngowon* do mbaawi addude guumu-gaamalde : *senngotugaaje* ene sééri e *senngo* (cengól) mbabba ! So mi fudfóriima binndól : *Bonko Bonko...* maa wadan jañngoobe ngaanumma ; oon ngaanumma maa ustotono so mi fudfóriinoma : *Bonko Bonko* (innde debbo) ; *bonko Bonko deftaama kadi* (haako bonko Bonko...)

Ko noon ne kadi *oo-doo*, *oo-daa*, e ko wayi noon, potaani renndineede. 'Doo, ngonduden ko e kuulal Senngoor Ielnunoo e 1980 ngal ; fóti ko seerndeede tawdi ko kónngudi didi céérđi di góótól heen fóf jogii maanaa mum. Kono kadi ngam hóllude ko gede didi denndinaade, alaa-e-sago di ndañanee diidel-jókkirgel hakkunde majji : *oo-doo*, *oo-daa*. Ko duum buri deey'de e hakkille sabu ko duum hóllirta wonde kelme keso oo ummii ko e kelmééji didi dénndinaadi.

Ndee ñaawoore naworii inde denndinde kala (wóni *les noms composés* : laana-kahi, laana-njóórndi yiitere-ngaari, tonko-bójél... póti ko wadaneede diidel-jókkirgel ; doon ne kadi eden ngóndi e kuulal Senngoor ngal. Caatagól demdiyanke MAPE, pawingól e maanaa kónngudi, ene tuli hakkille men seeda, sabu so wiyaama innde renndinde, ene yóódi wada maande.

Jom-suudu oo (teskodée diidel-jókkirgel ngel) ene fóti seerndee *e jom suudu nduu* ; kónngól gadanol ngól ko innde renndinde (jom-suudu makko), didaból ngól ko e ngaddiin haala (jom suudu nduu alaano doon). Ndeke noon so tawii ko innde renndinde, ko innde adande ndee fóti dowde ; so tawii ko ngaddiin haala, ko didabere ndee fóti dowde. So noon, *jom-galle* ene waawi winndireede kadi *jom galle*, e fawaade e ko haalaa dów koo.

Haa jóóni e tobber diidel-jókkirgel, won winndiroobe mbiimaami, njahanmaami, pijirmaami nii yenne : mbii-maa-mi, njahan-maa-mi, pijir-maa-mi, e fawaade e caatagól MAPE. Mbiyen ene gasa kono ndeen kónngudi baadi nii fóf keewat tay'e **tawa noon alaa ko deen tay'e mbaayata e njañngiin e maanaa majji**. Jañnginoowo e dudal pulaar ene waawi, ngam almubbe mum paama hol ko sóómii e kónngudi baadi noon, tay'de di kono to banñge mbinndiin, caggal nde neddo jañngi haa waawi, soklaani wadde heen tay'e. Hono noon kadi, defte celluka ene mbaawi huutoraade tay'e haa jañngoobe paama kono e binndól ñende fóf, tay'e dee so wonaa ene cikita kónngudi, alaa ko de nafata.

Ko noon ne kadi njiiimi, njiidaa, njiiden... potaani winndireede njii-mi, njii-daa, njii-den. 'Doo ne ko no mbiiden dów seeda nii tan : jañnginoowo celluka ene waawi tay'ande almubbe mum, kono so yawtii duum, tay'gól soklaani. 'Doo, en ngondaani e kuulal Senngoor ngal.

Mi yii mo, a salminii mo, en kóófniiima be, ko nii póti winndireede , wóni ceera haa laaba e kónngudi gardiidi dumen dii. 'Doon, enen e kuulal Senngoor ngal ngóndi.

No mbiirunóomi dów seeda nii, keñe potaani addande en wiide eden nduña laana tawa won ko ka waawi nawde góddum. Kuulal so y'ettaama ne, hadataa yimbe jokkude durnude miijóóji. 'Demdiyankeoobe pulaar ko duum mbaadi sabu ko kambe ngadii salaade kuulal Senngoor ngal (Yèro Sylla, *Grammaire moderne du pulaar*, k. 206-208). Tawdi been won do njantondirden kono kadi won do luurduden, alaa-e-sago golle njokka. 'Demngal farayse adii pulaar subaneede doosde to wóddi kono hadaani mbinndiin mum e leydi Farayse e hoore mum, mi haalaani Belsik, Kanadaa e ko nanndi heen, koko waylotoo haa jóóni. Ko duum wadi mi wondaani e habeteebe yoo pulaar wóntu gooto e nder leydeele Afrik fóf ; duum alaa fóf demngal baangal noon wóódi, wonaa farayse wonaa engele ; kala demde jaajde, alaa-e-sago njogoo mbaadiiji kééwdi ; doo do yimbe ene paamondira, alaa baasi.

Wiyooobe sabu mi luulndiima kuulal jogangal hannde ngal tan woto deftam njañnge, paamaani faandaaram ; njidmi ko kuulal ngal y'eewtee, ko tawaa moy'yaani fóf ittee, ko fóti beydeede beydee, demngal ngal yaara yeeso, nafa en enen fóf.

Abuubakri Muusaa LAM